

Stališča predsedstva Akademije znanosti za trajnostni razvoj Slovenije

Evropska unija na razpotju: prihodnost multilateralizma, strateška avtonomija, vojne

Osemdeset let po ustanovitvi Organizacije združenih narodov se svet ponovno sooča z vprašanjem, ali je mogoče ohraniti mednarodni red, ki temelji na miru, mednarodnem pravu in univerzalnosti človekovih pravic. Sistem kolektivne varnosti, vzpostavljen po drugi svetovni vojni, je pod pritiskom vojn, geopolitičnih rivalstev in erozije demokratičnih norm.

V takšnih razmerah ima Evropska unija posebno odgovornost. Kot skupnost, ki temelji na demokraciji, vladavini prava in spoštovanju človekovih pravic, mora prispevati k obnovi učinkovitega multilateralnega sistema ter k utrditvi stabilnega in pravičnega mednarodnega reda.

1. Multilateralizem, mednarodno pravo in univerzalnost človekovih pravic so nenadomestljiv temelj mednarodnega reda.

Ustanovna listina OZN, mednarodno pravo in univerzalnost človekovih pravic ostajajo ključni okvir za ohranjanje miru in stabilnosti v svetu. Spoštovanje teh načel mora biti univerzalno in neselektivno ter ne sme biti pogojeno s političnimi zaveznitvi ali geopolitičnimi interesi.

Dvojna merila pri presoji kršitev mednarodnega prava in človekovih pravic spodkopavajo legitimnost mednarodnega sistema in slabijo verodostojnost demokratičnih držav. Prav doslednost pri spoštovanju teh načel je temelj normativne verodostojnosti Evropske unije kot globalnega akterja.

Hkrati postaja vse bolj očitno, da je potrebna temeljita reforma sistema Združenih narodov, zlasti glede omejevanja blokad odločanja v Varnostnem svetu, ki onemogočajo učinkovito ukrepanje v krizah.

Multilateralizem se vse bolj umika različnim oblikam pluri- in minilateralizma, kar kaže na fragmentacijo mednarodnega sistema in potrebo po njegovi prenovi, tudi z vključevanjem širših formatov globalnega upravljanja (npr. G20).

Evropska unija mora okrepiti lastno kredibilnost pri doslednem spoštovanju mednarodnega prava ter aktivno podpirati institucije, ki jih je sama soustvarila.

V razmerah geopolitičnih napetosti je nujno oblikovati širše koalicije držav za spoštovanje mednarodnega prava, trajnostnega razvoja in miroljubnega sobivanja.

Trajnostni razvoj predstavlja ključno dolgoročno alternativo militarizaciji, ki sama po sebi ne rešuje temeljnih konfliktov.

2. Aktualne vojne so grožnja mednarodnemu miru in zahtevajo jasno politično odgovornost.

Vojne v Ukrajini in na Bližnjem vzhodu predstavljajo enega največjih izzivov za evropsko in globalno varnost po koncu hladne vojne. Konflikti na Bližnjem vzhodu – vojna v Gazi in širšem palestinskem prostoru, vojaški spopadi v Libanonu ter vojna med Iranom ter Združenimi državami Amerike in Izraelom – nosijo resno tveganje širše regionalne eskalacije.

Navedeni konflikti razkrivajo tudi globlje civilizacijske napetosti, ki jih ni mogoče trajno razrešiti zgolj z obstoječimi institucionalnimi mehanizmi, temveč zahtevajo širši premislek o pogojih miroljubnega sobivanja kultur in civilizacij.

Evropska unija mora jasno in nedvoumno obsoditi vsako agresijo ter odločno zagovarjati spoštovanje mednarodnega humanitarnega prava. Zaščita civilnega prebivalstva, spoštovanje ženevskih konvencij ter prizadevanja za pravičen in trajen mir morajo veljati v vseh konfliktih enako, brez dvojnih meril in brez politične selektivnosti.

EU mora prevzeti aktivnejšo in bolj samostojno vlogo pri iskanju političnih rešitev konfliktov, vključno z dialogom z vsemi ključnimi akterji ter sodelovanjem pri oblikovanju nove evropske varnostne arhitekture.

3. Avtoritarni in iliberalni politični modeli so sistemska grožnja demokraciji in mednarodnemu redu.

V številnih državah se utrjujejo politični sistemi, ki ohranjajo formalne demokratične postopke, hkrati pa sistematično spodkopavajo vladavino prava, omejujejo svobodo medijev, pritiskajo na univerze ter kriminalizirajo civilno družbo.

Takšni procesi ne ogrožajo le notranje demokratične stabilnosti držav, temveč tudi širši mednarodni red, saj normalizirajo politiko moči in erodirajo zaupanje v pravila.

Evropska unija mora zato odločno braniti demokratične standarde, institucionalno neodvisnost in temeljne svoboščine tako znotraj svojih meja kot tudi v mednarodnem prostoru.

Opazujemo širjenje avtoritarnih in iliberalnih praks tudi v evropskem prostoru, kar kaže na nevarnost postopnega zdrsa demokracij v avtokracijo in zahteva odločen ter usklajen odziv.

4. Evropska unija mora postati resen in suveren geopolitični akter.

Svet se hitro oblikuje kot prostor rivalstva velikih sil. V takšnem okolju si EU ne more privoščiti politične razdrobljenosti in strateške neodločnosti.

Evropska unija mora okrepiti svojo strateško avtonomijo – na področju varnosti, energije, tehnologije, industrijske politike in odpornosti dobavnih verig. To zahteva tudi institucionalne in politične reforme, ki bodo omogočile učinkovitejše odločanje na področju zunanje in varnostne politike.

Le bolj politično enotna in strateško samozavestna Evropska unija lahko postane upoštevanja vreden akter v globalni geopolitiki.

Multipolarnost je že realnost, vendar novo ravnotežje sil še ni vzpostavljeno, kar povečuje nestabilnost mednarodnega sistema.

EU zaostaja na ključnih področjih, kot so digitalna suverenost, nadzor nad podatki in razvoj lastnih tehnoloških zmogljivosti, kar omejuje njeno globalno vlogo.

Razvoj evropskega modela konkurenčnosti mora temeljiti na visokih socialnih, okoljskih in etičnih standardih ter na trajnostnem razvoju kot ključni razvojni paradigmi.

Krepitev mehke moči, kulture miru in socialnega modela ostaja ena ključnih primerjalnih prednosti Evropske unije.

Evropska unija bi morala aktivno prispevati k oblikovanju novega globalnega dogovora o miroljubnem sobivanju kultur in civilizacij kot podlage za prihodnjo mednarodno ureditev.

5. Demokracija zahteva aktivno obrambo institucij, svoboščin in socialne kohezije.

Demokracija ne razpade nenadoma, temveč postopno – z relativizacijo človekovih pravic, diskreditacijo neodvisnih institucij, napadi na svobodne medije ter omejevanjem prostora civilne družbe.

Zato je za ohranitev demokratičnega reda nujno aktivno braniti vladavino prava, institucionalno neodvisnost, akademsko svobodo, svobodo medijev ter pluralno civilno družbo.

Demokracija ni zgolj institucionalni okvir, temveč družbeni projekt, ki temelji na politični odgovornosti, socialni pravičnosti in aktivnem državljanstvu.

Procesi erozije demokracije se širijo tudi transnacionalno, saj se avtoritarni vzorci prenašajo med državami, kar zahteva skupen in odločen evropski odziv.

Zaključek

Osemdeset let po ustanovitvi OZN je jasno, da mir, demokracija in spoštovanje mednarodnega prava niso samoumevni. Obnova stabilnega in pravičnega mednarodnega reda zahteva hkratno krepitev multilateralnih institucij, reformo Združenih narodov ter politično okrepitev Evropske unije kot globalnega akterja.

Zahteva tudi oblikovanje novega globalnega dogovora o miroljubnem sobivanju kultur in civilizacij.

V času, ko odločitve voditeljev velikih sil odločilno vplivajo na prihodnost človeštva in planeta, postaja spoštovanje mednarodnega prava in zaščita civilnega prebivalstva vprašanje zgodovinske odgovornosti.

Hkrati pa demokratični red temelji tudi na odgovornosti družb in državljanov, ki s svojimi političnimi odločitvami sooblikujejo smer razvoja držav in mednarodnega sistema.

Pri tem ima tudi Slovenija svojo vlogo. Kot država, ki svojo zunanjo politiko utemeljuje na spoštovanju mednarodnega prava, multilateralizma in človekovih pravic, lahko dejavno prispeva k prizadevanjem za reformo mednarodnih institucij, krepitvi Evropske unije kot verodostojnega geopolitičnega akterja ter k oblikovanju bolj pravičnega, stabilnega in trajnostnega mednarodnega reda.